

Engelandvaarder Bram de Jong

De hachelijke oversteek van een domineesoon uit Medemblik

De verhalen over Engelandvaarders zijn legio. Tot voor kort waren deze 'overstekers' niet aan Medemblik gelinkt. Een door een sportvisser in de Noordzee opgevisst armbandje heeft na ruim een halve eeuw een bijzondere geschiedenis aan het licht gebracht. Hieronder volgt het verhaal van een bijzondere vangst en een risicovolle ontsnapping naar Engeland.

Inleiding

Dominee Broer de Jong, van 1932 tot 1947 predikant in de Bonifaciuskerk te Medemblik, eindigde de dienst vaak met gezang 467. Daarin komt herhaaldelijk de smeebede voor: 'O wil verhoren onze beë voor hen die zijn in nood op zee.'

Oud-koster Jan Beek (87) herinnert zich dit nog goed uit zijn jeugd. De diepere betekenis daarvan is eerst onlangs tot hem door gedrongen. Dat komt doordat hij na meer dan 70 jaar eindelijk het verhaal over de zoon van de predikant heeft gehoord. Abraham (Bram) de Jong was toen de enige adelborst in Medemblik. Tijdens de kerkdiensten zat hij met zijn familie in de 'regeringsbank'. Beek: 'Ik had nog nooit zo'n mooi uniform gezien, met rode kraag en ponjaard. Bram was een serieuze jongen. Ik heb nooit geweten wat er sinds zijn vertrek in 1941 met hem is gebeurd. Door de vondst van een zilveren armbandje is me dat duidelijk geworden. Daardoor heb ik heel veel respect voor hem gekregen.'

Aan dat zilveren armbandje kleefte een bijzondere geschiedenis. Alleen de vondst al is een toevalstrefte. Eind jaren 80 mocht Willem van Ingen uit Haarlem met oom Heinz uit Duitsland een dagje mee uit vissen op de Noordzee. Om zes uur 's morgens vertrok de boot uit IJmuiden met zo'n 30 hengelsportliefhebbers aan boord. Het werd een troosteloze dag. De vissen hadden weinig trek. Terwijl de anderen uit verveling begonnen te drinken, bleef Willem zijn hengel uitgooien. Op een gegeven moment viste hij een stukje ketting met een ovalen plaatje op. Willem had geen idee wat het was, maar stak het in zijn zak en ging verder. Pas later vertelde hij zijn oom over de vangst. Thuis ontdekten ze dat het kettinkje van zilver was. Na herhaalde schoonmaakacties konden ze op het ovalen plaatje een aantal letters ontcijferen. De betekenis daarvan bleef echter onduidelijk. Het kettinkje raakte vervolgens in de vergetelheid.

Wel of niet verkopen

Willem trouwde en verhuisde naar Spaarndam. In 2011 overleed zijn moeder. Bij het ontruimen van het ouderlijk huis vond Willem het kettinkje terug.

Zijn broer en hij legden spulletjes die nog van waarde waren apart.

Het kettinkje belandde bij de zilveren lepeltjes en sieraden, materiaal dat ze wilden verkopen. Toen een edelmetaalopkoper één en ander kwam taxeren, besloot Willem dat kettinkje nog maar niet te gelde te maken. De inscriptie op het plaatje intrigeerde hem opnieuw. Aan de ene kant kon hij een adres in Medemblik ontcijferen: 'B. de Jong Westervhaven 17.' Aan de andere kant: 'A. de Jong 583 Sub-Lieut. Royal Dutch Navy.'

Afb. 1: Het verloren en weer opgevisste kettinkje.

Zoektocht loopt naar Medemblik

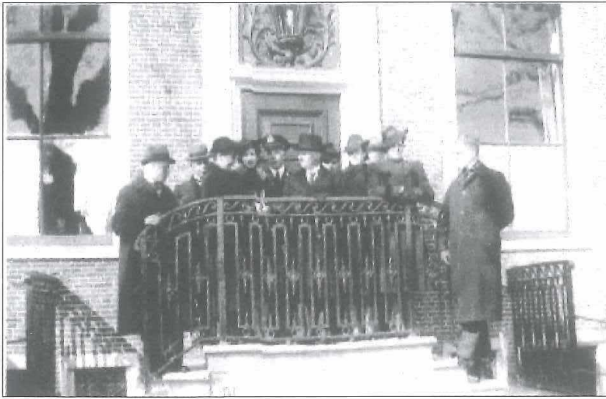
Via internet achterhaalde Willem de huidige bewoners van het adres in Medemblik, maar die wisten van niets. Vervolgens belde hij de marine in Den Helder. Daar kreeg hij het advies over een half jaar terug te bellen omdat het Nederlands Instituut voor Militaire Historie midden in een verhuizing zat.

In de loop van 2012 las hij toevallig in het Haarlems Dagblad een artikel over de zoektocht naar de vermiste onderzeeboot Hr.Ms. O13. Willem kreeg ineens een ingeving: misschien heeft sub-lieut iets met submarine, onderzeeboot, te maken. Mogelijk was De Jong luitenant aan boord van de O13. Hij besloot het 06-nummer te bellen dat bij het artikel stond vermeld. Zo kreeg hij contact met de filmploeg die voor de televisieomroep Max een documentaire maakte en op zoek was naar nabestaanden van de vermiste bemanningsleden.

Aan boord van de O13 bevond zich geen De Jong, zo werd hem onmiddellijk gemeld.

Twee dagen later kon filmproducent Erik Bibo hem berichten dat op het adres Westerhaven 17, pal tegenover het monumentale pand waar vroeger adelborstenborsten werden opgeleid, een pastorie was gevestigd. Daar had dominee Broer de Jong gewoond.

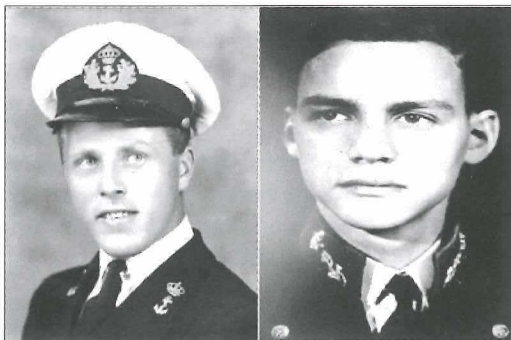
Afb.2: De familie de Jong op de stoep van de pastorie aan de Westerhaven nr. 17.

Jan Spoelstra, voorzitter van het Comité Nabestaanden Onderzeeboten 1940-1945, achterhaalde dat Abraham de Jong in 1937 aan het Koninklijk Instituut voor de Marine in Den Helder zijn opleiding tot marineofficier was begonnen.

In 1940 was hij beëdigd en bevorderd tot luitenant-ter-zee 3e kl. Op 28 april 1941 was hij met een 12-voets jol naar Engeland gevlucht. Gelet op de vindplaats en de inscriptie zou het armbandje van hem afkomstig moeten zijn. Bram de Jong (25) waagde de oversteek samen met zijn vriend en jaargenoot jonkheer Jan Jacob Storm van 's-Gravesande (22), roepnaam Storm, zoon van de oud-burgemeester van Wassenaar. Beiden leven niet meer. Hieronder volgt een reconstructie op basis van gegevens uit velerlei bronnen.

Oorlogshandelingen

In verband met de mobilisatie ronden de adelborsten op 8 april 1940 hun studie eerder af dan gebruikelijk. Zij leggen ten overstaan van de commandant van de marine, schout-bij-nacht H. Jolles, de eed af.

Afb.3: Bram de Jong (links) en jhr. Jan Jacob Storm van 's-Gravesande (rechts).

Bram de Jong wordt als oudste officier op Hr.Ms. Freyr geplaatst.

Deze kanonneerboot wordt vanwege de oorlogsdreiging naar Arnhem gedirigeerd om de nabij gelegen Grebbelinie te beveiligen. Op dit schip, ook wel 'strijkijzer' genoemd, is hij getuige van de inval van de Duitsers op 10 mei 1940. Op de eerste dag wordt de Freyr vanuit huizen langs de Rijnkade door de vijand beschoten, maar zij jaagt die met gericht vuur weg. Tien Duitse soldaten sneuvelen daarbij. Op Eerste Pinksterdag is het schip bij Rhenen doelwit van beschietingen door Stuka's.

De bemanning slaagt erin één Duitse bommenwerper neer te halen. Wanneer Bram er met de fiets op uit wordt gestuurd om voedsel te regelen, beschieten soldaten van het eigen leger hem en nemen hem krijgsgevangen. Ze herkennen zijn uniform niet. De komst van een soldaat uit Nieuwediep betekent zijn redding: 'Laat die meneer toch lopen, hij is van de marine.'

Op Tweede Pinksterdag zakt de Freyr af naar Culmborg. Laat op de avond krijgen ze de order naar Amsterdam te varen teneinde een eventuele aanval op Amsterdam via het IJsselmeer tegen te gaan. De volgende dag, 14 mei, horen ze onderweg op het Merwedekanaal al geruchten over de capitulatie. Bij aankomst in Amsterdam wordt het bericht bevestigd. Bram en zijn commandant willen dat de Freyr via het Noordzeekanaal oversteekt naar Engeland, maar bij IJmuiden blijkt al geen doorgang meer mogelijk. Ze maken de bewapening aan boord onklaar en brengen het schip enkele honderden meters voor de Oranjesluizen tot zinken.

Erewoordverklaring en ontsnappingsplan

Om aan krijgsgevangenschap te ontkomen, tekent Bram zoals de meeste beroepsmilitairen de erewoordverklaring. Daarmee belooft hij niets tegen de bezetters te zullen ondernemen. Maar vrede heeft hij allerminst met deze situatie. Begin 1941 moeten de officieren zich melden in Den Helder en Bram ziet aankomen dat hij, ondanks zijn verklaring, terecht zal komen in een krijgsgevangenenkamp. Overdag mogen ze nog vrij hun gang gaan.

In maart 1941 ontmoet Bram bij roeivereniging Het Spaarne in Haarlem zijn marinecollega Wijnand Langeraar. Die is bezig een 12-voets jol gereed te maken voor de oversteek naar Engeland. 'Wanneer vertrek je?', vraagt hij aan Langeraar. Bram bekent met hetzelfde plan rond te lopen.

Op 28 maart kiest Langeraar met John de Zwart en Willem van Workom zee vanaf het strand van Zandvoort. Het wordt meer hozen dan zeilen. Na 15 uur geven ze hun vluchtpoging op. Na terugkeer belt Langeraar Bram de Jong en adviseert hem zich goed te beschermen tegen de kou en te zorgen voor verhoogde boorden en een buiskap voor zijn jol.

Jol wordt zeewaardig gemaakt

Daarvoor roepen Bram en zijn vriend de hulp in van Piet Barends in Den Helder. Die is zeilmaker en handelt in scheepsbenodigdheden. Hij maakt de jol zeewaardig en brengt voorzieningen aan die moeten voorkomen dat ze bij de minste of geringste aanrollende golf de volle lading zeewater binnenkrijgen. Bovendien geeft hij het zeildoek een bad met Oost-Indische inkt, zodat het grijzer van kleur wordt en minder opvalt.

In de loop van april 1941 melden Bram en Storm zich bij hun vriend W.P. Coolhaas in Schoorl in de hoop dat hij hen naar de overkant kan helpen. Deze marineofficier, afkomstig uit Haarlem, is een ervaren zeezeiler. De twee hebben Bram's 12-voets jol meegebracht die ze in het Hargergat hebben geparkeerd. En ze hebben een buitenboordmotor bij zich.

Afb. 4: De jol wordt door Bram de Jong geprepareerd voor de overtocht.

Coolhaas en zijn vrouw verkennen de Hondsbosche Zeewering en controleren de patrouilletijden van de Duitsers. De motor wordt beproefd in een wasteil en de riemen worden bekleed, zodat ze bij het roeien geen lawaai maken. Coolhaas laat bij dorpssmid Leijzen in Schoorl een wagentje maken waarop zij de jol kunnen vervoeren. Die moet via een schuin pad over de rails van het werkspoorbaantje om op de dijk te komen en dan verder naar beneden tot het strandje vlakbij één van de kribben. Het wagentje wordt tijdelijk ondergebracht in de schuur van een betrouwbare boer die aan het Hargergat woont.

In verband met het tij (hoogwater-springtij) en nieuwe maan adviseert Coolhaas in de nacht van maandag 28 op dinsdag 29 april te vertrekken. Om 22.00 uur maandagavond gaan ze op de fiets, vol beladen met buitenboordmotor, benzine, water, voeding, zwemvesten en extra kleding, op pad. Om 22.30 uur zijn ze ter plaatse. Nadat ze een Duitse patrouille hebben laten passeren, deponeren ze het meegebrachte materiaal op het strandje. Het duurt twee uur voordat er weer een patrouille komt, dus ze hoeven geen haast te maken.

IJskoud water

De weersomstandigheden zijn uitermate gunstig. Het is stikdonker, het motregent, er is weinig wind en praktisch geen deining. Het wagentje wordt bij de boer opgehaald, de zware houten jol erop gezet en in looppas gaan ze over de landweg en het schuine pad de dijk op. Bij de gang over de basaltblokken naar het strandje begeeft een van de wielen van het wagentje het, zodat ze de ruim 150 kg zware jol gedeeltelijk moeten dragen. Wanneer het bootje in het water ligt, wordt de bagage overgebracht en stappen Bram en zijn vriend erin. Coolhaas staat tot aan zijn middel in het ijsskoud water om de jol vrij van de grond te houden. De twee avonturiers vragen hem mee te gaan, maar ondanks enige twijfel weigert hij. De kleine jol is te vol. Bovendien wil hij zijn vrouw niet onverwachts achterlaten en wil hij actief blijven in het verzet.

Nog net voor Sperrzeit (24.00 uur) is Coolhaas met één fiets in de hand weer thuis. De andere haalt hij de volgende morgen met zijn vrouw op. Een paar dagen later bezoekt hij de ouders van De Jong en Storm van 's-Gravesande. En via de post stuurt hij de erewoordverklaringen, die de officieren moesten afleggen om niet in krijgsgevangenschap te komen, terug naar het Duits commando in Den Haag.

De overtocht begint aanvankelijk gunstig. Om beurt roeien de marineofficieren om zover mogelijk weg te komen van de kust. Problemen ontstaan pas wanneer ze de buitenboordmotor proberen te starten. Die laat hen in de steek. Ten einde raad zetten ze de motor als overbodige ballast overboord. Vervolgens passeert rakelings een Duits schip. Door plat op de bodem van de jol te gaan liggen, maakt het tweetal zich zo onzichtbaar mogelijk. Tot hun grote verbazing blijven ze onopgemerkt.

Wanneer ze eenmaal de zeilen hebben gehesen, maken ze meer snelheid. Ze hebben de wind in de rug, dat is een meevaller. Het begint echter harder te waaien en de golfslag neemt toe. Het verblijf in hun notendopje wordt steeds onaangener. Storm krijgt koorts maar houdt zich staande door aspirine te slikken. De derde dag, 1 mei, gaat het mis. Door vermoeidheid zien ze geen kans meer de kop van de jol steeds op de aanschietende zee te houden. Daardoor belandt het bootje dwars op de golven en slaat vol met water. De twee mannen belanden in zee. De zwemvesten houden hen drijvend. Door zich vast te houden aan de net nog drijvende jol, kunnen ze het hoofd boven water houden en blijven ze samen. 'Volhouden, volhouden', roepen ze elkaar voortdurend toe.

Ogepakt en naar Indië

Zo dobberen ze urenlang rond in het koude water, volkomen uitgeput. Wanneer ze zichzelf nauwelijks nog kansen op redding geven, gloort er hoop.

Er komt een schip in zicht. Een Britse torpedojager signaleert de twee drenkelingen, pikt hen op en brengt ze met jol en al aan de wal. Daar worden ze in het politiebureau opgesloten, want de Britten zijn bang dat ze met spionnen te doen hebben. In de cel kunnen de twee Engelandvaarders bijkomen van hun hachelijke avontuur.

En ze genieten van het eten dat ze krijgen. 'Ik heb nog nooit van mijn leven zo'n heerlijk ontbijt met eieren en spek gehad', zal Bram nog vaak zeggen. Wanneer hun antecedenten zijn nagetrokken, worden de twee vrijgelaten en door Koningin Wilhelmina op de thee uitgenodigd. Zij is trots op de moed en het doorzettingsvermogen van de twee marine-officieren. Maar toch kapittelt ze hen ook omdat ze hun erewoord aan de Duitsers hebben gebroken. Waarschijnlijk heeft ze dit laatste plagend bedoeld, want beiden worden onderscheiden met het Bronzen Kruis.

Afb.5: De Engelandvaarders ontvangen het Bronzen Kruis.

De twee hopen te worden ingezet bij de strijd tegen de Duitsers, maar ze worden naar Indië gestuurd. De marineleiding besluit daartoe gezien hun erewoordverklaring. Bram stuurt nog een boze brief naar de minister van Defensie ('wij hebben onze erewoordverklaring toch teruggestuurd') maar het oorlogskabinet blijft bij zijn standpunt.

Triest vervolg in de Javazee

Beiden raken in Indië actief betrokken bij de strijd tegen de Japanners. Tijdens de Slag op de Javazee op 27 februari 1942 bevindt Storm zich aan boord van Hr.Ms. De Ruyter, het vlaggenschip van schoutbij-nacht Karel Doorman. Hij sneuvelt wanneer zijn schip tot zinken wordt gebracht. Ook het schip van Bram, Hr.Ms. Kortenaer, wordt door een Japanse torpedo geraakt. Een geweldige explosie licht het schip als het ware uit het water en kwakt het er vervolgens weer in terug. De jager breekt doormidden. Voor- en achterschip richten zich bijna rechtstandig uit het water op en zakken dan weg in de diepte.

Bram overleeft de explosie. Voor de tweede maal ligt hij als drenkeling in zee. De temperatuur van het water is veel hoger dan dat van de Noordzee destijds, maar nu zijn de golven bedekt met een laag olie.

Afb.6: Hr.Ms. De Ruyter in betere tijden.

De houten reddingsvloten waarmee de Kortenaer is uitgerust, komen bovendrijven en vormen een reddingboei voor hem en de 122 andere drenkelingen. De overlevenden zijn bang dat haaien op de bloedsporen zullen afkomen en leggen de gewonden daarom op de vloten.

Na zeven uur ronddobberen worden ze opgepikt door HMS Encounter. 'Wij zagen jullie de lucht in gaan', vertellen opvarenden van de Britse jager. 'Als daar drie of vier levend afkomen, is het veel, zeiden we.' Zijn vrouw vertelde later dat Bram in de Javazee in één nacht grijs is geworden.

Tijdens geheime verkenningsoperaties spioneerde Bram in 1942 als schipper van de zeilschoener Mollie langs de kust van Nieuw-Guinea. 's Nachts volgen ze de Japanse operaties en seinen snel hun rapporten naar huis. Overdag verstoppelen ze zich in krekens. Na een aantal maanden keert hij op eigen verzoek terug bij de 'echte' marine, op de Nederlandse lichte kruiser Hr.Ms. Tromp. Daarmee neemt hij deel aan allerlei oorlogshandelingen. Weer kruipt hij door het oog van de naald. Verschillende keren wordt zijn schip flink beschadigd door Japanse granaten, maar steeds komt hij er goed uit. Ook al meldt de Japanse propaganda meermalen dat de Tromp tot zinken is gebracht.

De oorlog brengt Bram niet alleen narigheid. Aan boord van de Tromp ontmoet hij als officier van dienst in Perth Joyce Medcalf. Deze Australische marva-officier komt codeboeken brengen. 'Het was liefde op het eerste gezicht', zal Bram later zeggen. Ze trouwen op 21 oktober 1944. Tien maanden daarna wordt hun eerste kind, Ian, geboren. Eind 1947 keert Bram terug naar Nederland. Zes jaar na zijn riskante vlucht ziet hij zijn familie eindelijk weer en kan hij zijn vrouw en zoontje voorstellen.

Mariniers tegen provo's

Zijn carrière bij de marine eindigt in 1968. Hij is dan als kapitein-ter-zee Commandant Maritieme Middelen Amsterdam. Hij woont daar op de plaats waar ruim een eeuw eerder zijn voorganger, viceadmiraal Van Gogh, het commando over de Amsterdamse marinewerf voerde.

Hij kan daar zijn logistieke en organisatorische talenten tonen en hij geniet van de vele representatieve verplichtingen zoals staats- en vlootbezoeken. Hij is betrokken bij het huwelijk van Beatrix en Claus. Maar hij krijgt ook andere zaken aan zijn hoofd. Matrozen en mariniers slaan op 4 april 1966 provo's uit het Centraal Station omdat die zondagsavonds hun meisjes lastig vallen. De volgende dag vegen ze de Dam schoon.

Ondanks de massale sympathie voor deze actie worden alle betrokkenen krijgstuuchtelijk bestraft. Bram moet zorgen dat die maatregel bij zijn manschappen wordt uitgevoerd.

Afb.7: De mariniers vegen de Dam schoon.

Een zorgzame vader maar strenge officier

'Bram was een goede, zorgzame vader die veel om zijn gezin gaf. Maar aan boord had hij de reputatie streng te zijn', aldus zijn zoon Ian (68). Hij is door Jan Spoelstra van het Comité Nabestaanden Onderzeeboten 1940-1945 opgespoord om hem op de hoogte te stellen van de vondst van het zilveren armbandje. 'Ik wist niets van het bestaan ervan', zegt de oud-diplomaat in Den Haag. Zijn vader heeft daar nooit iets over verteld. Hij vindt de vondst heel bijzonder. 'Een enorm toeval. Wat een ongelooflijke dingen kunnen er toch gebeuren!'

'Dat armbandje heeft hij speciaal laten maken. En waarschijnlijk verloren toen ze probeerden de buitenboordmotor te starten of te repareren. Hij heeft zich vast gerealiseerd dat hij veel risico liep en zou kunnen verdrinken. Het was ook wel een heel klein bootje waarmee zij de oversteek waagden. Het jolletje was 3,66 meter lang en 1,40 meter breed. Ze hebben er wel veel mee geoefend, naar het schijnt. Bram was overigens een ervaren zeiler. In zijn jeugd heeft hij in Medemblik een zeilkano gebouwd waarmee hij het IJsselmeer op ging. Vissers noemden het 'de Zwarte Dood' omdat het zo'n primitief bouwsel was.'

Afb.8: Willem van Ingen (rechts) draagt het armbandje over aan de zoon van Bram de Jong.

'Mijn vader heeft zijn plannen om uit bezet Nederland te vluchten vooraf wel met zijn familie besproken', aldus Ian. Die vond zijn plan wel risicovol. 'Je komt dan misschien nooit het land weer in', waarschuwden ze. En: 'Je vergooit je toekomst'. Toch kreeg hij de zegen van zijn ouders. Toen hij terugkeerde in 1947 was hij de grote held. Al moesten ze wel even wennen aan een Australische schoon dochter die soms nogal luchtigjes deed over de strenge gebruiken die in Nederland toen nog golden.

Abraham de Jong (1916-1978) werd geboren in Heemse (Ambt Hardenberg) in de kop van Overijssel. Toen zijn vader predikant werd in Medemblik ging hij in Haarlem naar het Christelijk Lyceum, waar hij doordeweeks verbleef bij een tandartsgezin. Daar hield zijn oudste zuster, An Koningsberger-de Jong, op wie hij zeer gesteld was, een oogje op zijn schoolprestaties.

Van jongs af aan wilde hij bij de marine. Bij zijn aanmelding voor de opleiding aan het Koninklijk Instituut voor de Marine kwam hij niet door de medische keuring. Hij was net terug van een wandelvakantie met zijn oudste broer John over de gletsjers in de Alpen. Doordat hij geen zonnebril had gedragen, was hij sneeuwblind geworden. Hij kon de keuringsarts niet overtuigen dat hij sterke ogen had en dat de slechtheid wel over zou gaan. 'Kom volgend jaar maar terug', zei de keuringsarts. Dat deed Bram, na een jaar studie scheepsbouw in Delft.

Oud-koster Jan Beek herinnert zich Bram de Jong niet alleen als adelborst, maar ook als hopman bij de padvinderij. Hij had een zeilkano die 's winters in het souterrain van de pastorie werd opgeslagen. Voor het vervoer van de zeilkano naar en van de ligplaats in een sloot bij een lid van de kerkelijke gemeente deed Bram een beroep op de vader van Jan Beek. Die was timmerman en had een handkar.

Jan Beek omschrijft dominee Broer de Jong als een 'keurige, aimabele man die dikwijls op bezoek kwam'. Hij hield geen donderpreken maar riep de kinderen tijdens de kerkdienst wel tot de orde wanneer ze niet naar hem luisterden. 'Wij zaten onder de preek soms stiekem boekjes van Dick Bos te lezen. 'Willen jullie wel eens rechtop gaan zitten', zei de dominee dan. Naderhand kregen we van onze ouders op ons duvel.' Jan Beek volgde zijn vader op in het timmerbedrijf. Zijn dochter Margriet behoorde in 1984 tot de eerste lichte van vrouwelijke adelborsten.

Wout Smit
Den Helder, 2014

Geraadpleegde bronnen

Alle Hens, mei 1987 (maandblad voor de Koninklijke Marine).

Ph.M. Bosscher, *De Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog*, 3 delen, Franeker, 1984-1990.

Jan Bruin en Jan van der Werff, *Vrijheid Achter de Horizon, Engelandvaart over de Noordzee 1940-1945*, Houten, 1998.

Agnes Dessing, *Tulpen voor Wilhelmina de geschiedenis van Engelandvaarders*, Amsterdam, 2004.

Instituut voor oorlogs-, holocaust en genocidestudies, Amsterdam: Archief Engelandvaarders, diverse inventarisnummers.

Herkomst afbeeldingen:
ANP: 7.
Jan Beek, Medemblik: 2.
Denise van Ingen: 8.
Ian de Jong: 3 en 4.
Wout Smit: 1.
Wikipedia: 5 en 6.
